

O'ZBEKISTONNING JAHON SAVDO TASHKILOTIGA QO'SHILISHI NIMANI ANGLATADI

Fayzulloev Shohijaxon Jobirovich

Toshkent davlat yuridik universiteti o'qituvchisi

shokh_f@mail.ru

Abstrakt:

O'zbekistonning JSTga qo'shilishi bugungi kunda O'zbekiston uchun juda muhim va dolzarb mavzudur. Hozirgi kunda tashqi savdo O'zbekiston iqtisodiyotining eng muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Bundan kelib chiqadiki bugungi kunda hukumatning asosiy vazifalaridan biri bu tashqi iqtisodiy aloqalarni yanada rivojlantirish va ulardan iqtisodiyotning raqobatbardoshligini va aholining turmush darajasini oshirish maqsadida samarali foydalanish uchun sharoit yaratishdir. Ushbu maqolada JSTga kirish qanday oqibatlar keltirib chiqarishi mumkinligi ko'rib chiqiladi, hamda ushbu masala bo'yicha ijobiy va salbiy fikrlar tahlil etiladi. 1948 yilda BMT XST Nizomini (Xalqaro Savdo Tashkiloti) qabul qildi, unda mehnat shartnomalari, monopoliyaga qarshi qoidalar va ichki bozorlarni himoya qilish choralari nazarda tutilgan edi. Biroq, AQSh Kongressi tomonidan AQSh banklari va korporatsiyalari uchun investitsiyaviy himoya yo'qligi sababli Xalqaro savdo tashkiloti rad etildi hamda o'sha yilning o'zida 1948 yilda yana bir tashkilot tuzilib GATT shartnomasi (Tariflar va savdo bo'yicha Bosh kelishuv, GATT) qabul qilindi.

Vaqtinchalik tashkilot sifatida yaratilgan GATT 1948 yildan 1995 yilgacha JSTga aylantirilgunga qadar o'z faoliyatini davom ettirdi. Tashkilot faoliyati 60 ta kelishuvlar - xalqaro savdo va savdo siyosatining asosiy huquqiy normalari asosida amalga oshirildi. Ushbu kelishuvlarga asos bo'lgan tamoyillar orasiga kamsitmaslik (eng qulay davlat va milliy rejim qoidalari), erkin savdo shartlari, raqobatni rag'batlantirish va kam rivojlangan mamlakatlar uchun qo'shimcha qoidalar kiradi. Tashkilotning maqsadi tovar va xizmatlar ishlab chiqaruvchilar, eksport qiluvchi va import qiluvchilarga biznes yuritishda yordam berishdan iborat.

Bugungi kunda JST xalqaro savdoni tartibga solishda hamda bunday qoidalarni belgilashda asosiy rol o'ynaydi. JST tovarlar, xizmatlar, intellektual mulklarning jahon savdosini to'liq tartibga soladi, tashkilotning bir qismi bo'lgan mamlakatlarning savdo siyosatini to'liq shakllantiradi va ular o'rtasidagi savdo nizolarini tartibga soladi. JSTga a'zolik-bu jahon bozoriga kirishdir. Bunday qadam mahsulotlarimizni raqobatbardosh qiladi yoki aksincha, ko'plab mahalliy korxonalarni bankrot qiladi. Bularning barchasi kichik va o'rta biznesning jahon brendlariga qarshi turishga tayyorligiga bog'liq.

JST tashkiloti faoliyatining asosi o'ziga xos, ko'p tomonlama shartnomadir. U kamida 56 ta asosiy kelishuvdan (taxminan 30 000 bet) iborat bo'lib, deyarli barcha turdagi xizmat tovarlari savdosini tartibga soluvchi dunyodagi eng yirik shartnomadir. Xulosa qilib aytganda, davlat o'zining eksport mahsulotlari shu kabi majburiyatlar evaziga boshqa ishtirokchilarning bozorlarida kamsitilmasligiga kafolat oladi. Hozirgi vaqtda JST qoidalariga ko'ra, butun dunyo savdosining taxminan 95% amalga oshiriladi.

Savdo tashkilotiga a'zo bo'lish orqali a'zo davlatlar bir qator afzalliklarga ega bo'ladi:

- barcha uchun ayon bo'lgan savdo-investitsiya muhitini shakllantirish, uning jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuv jarayonini kuchaytirish,
- O'zbekiston tovarlari va xizmatlarining jahon bozorlariga kirishini ta'minlash,
- sanoat va qishloq xo'jaligi tovarlari savdosida tarif va notarif to'siqlarni kamaytirish,
- xalqaro savdoni yanada liberallashtirish va erkin va adolatli raqobat uchun sharoit yaratish;

Bundan tashqari, mamlakat tovarlar va xizmatlarning xalqaro savdosini yagona tamoyillar va qoidalar asosida, shuningdek, mamlakatning xalqaro normalar va standartlarga mos keladigan savdo qonunchiligi normalariga muvofiq tartibga solishda ishtirok etishi mumkin. JSTga a'zolik, shuningdek, tashqi bozorlarda savdo nizolarini hal qilishning samarali ko'p tomonlama mexanizmidan foydalanishga imkon beradi, shu jumladan tashkilotdan ko'p tomonlama muzokaralarni o'tkazish uchun "muzokaralar maydoni" sifatida foydalanish mumkin.

JSTning yana bir afzalliklaridan biri shundaki, hukumatlar eksport bozorlariga yanada yaxshi shartlar asosida kirishni umid qiladilar. Shu bilan birga, Jahon Savdo Tashkilotiga qo'shilish JST a'zosi bo'lgan davlatning savdo hamkorlarining MFN (Eng qulay davlat rejimi) tariflariga ta'sir qilmaydi. Shu sababli, bozorlarga chiqishdan kutilgan iqtisodiy samaraga, asosan, savdo muzokaralari paytida olingan majburiyatlar evaziga uzoq muddatda erishiladi. Qisqa muddatda imtiyozlarga kiruvchi mamlakat sheriklariga nisbatan kamsitishning savdo choralari rad etish orqali erishish mumkin.

Bunday iqtisodiy samaradorlikning ikkinchi manbai esa boshqaruv siyosatining ishonchliligi, xavfsizligi va shaffofligidir. JSTga a'zolik barcha uchun ayon biznes muhitni nazarda tutib, investorga tashkilot tomonidan qabul qilingan normalarning o'zgarmasligi to'g'risida kafolat beradi. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish O'zbekistonning milliy iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, eksportni faollashtirish va barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun muhim uzoq muddatli strategik maqsadi hisoblanadi.

Asosiy ijobiy omillardan yana biri jahon bozorlariga chiqish uchun yangi imkoniyatlar ochilganidir. Hindistonning Bangalor shahri Amerika korporatsiyalarining shartnomalari asosida dunyoning eng yirik dasturiy ta'minot ishlab chiqish markazlaridan biriga aylangani yorqin misoldir. Hech kimga sir emaski, JSTga a'zolik mamlakatning investitsion

jozibadorligini sezilarli darajada oshiradi, chunki ushbu tashkilotning asosiy tamoyillaridan biri bu "shaffoflik" tamoyili, ya'ni mamlakatning to'liq ochiqqligi, qonunchilik bazasining shaffofligi tamoyilidir. Tabiiyki, o'z investitsiyalarining xavfsizligiga ishongan chet elliklar o'z pullarini ushbu mamlakat iqtisodiyotiga sarflashga tayyor bo'lishadi.

Shuni ham ta'kidlab o'tish joizki, ko'plab bozorlarda eksportchilarimiz uchun to'siqlar kamayadi. JST doirasida biz bunday harakatlarga qarshi chiqa olamiz: biz tashqi savdo uchun aniq va tushunarli qoidalarga ega bo'lamiz. Hech kimga sir emaski, JST savdo nizolarini hal qilishning juda samarali mexanizmiga ega. Hammasi o'z-o'zidan ma'lumki, oxir-oqibat O'zbekistonning JSTga kirishi hisobiga iste'molchilar ko'proq naf ko'radi.

To'g'ridan - to'g'ri dengizga chiqa olmaydigan mamlakat uchun xalqaro savdo bozoriga qo'shilish obyektiv zaruratdir. Shuning uchun JSTga kirish mahalliy ishlab chiqarishning raqobatbardoshligini oshirish yo'lidagi zarur qadamdir. Shu bilan birga, noyob ishbilarmonlik muhitini hisobga olgan holda, JSTga a'zolik O'zbekistonning qo'shimcha investitsion afzalligi bo'ladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqadigan bo'lsak, davlatlarning Jahon Savdo Tashkilotiga qo'shilishining bir qancha foydali jihatlarini ko'rishimiz mumkin, biroq, tanganing ikkinchi tomoni ham bor, ayrim mutaxassislarning fikricha davlatlarning Jahon Savdo Tashkilotiga qo'shilishi bir qancha salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Rossiya tajribasini misol qilib keltiradigan bo'lsak, Yevropa Komissiyasi Rossiya bilan avtomobillarni qayta ishlash to'lovi bo'yicha sud jarayonini boshladi. Ushbu tashkilot mamlakatlarning o'z ishlab chiqaruvchilarini qo'llab-quvvatlash uchun proteksionistik qimkoniyatlarini keskin cheklaydi. JSTga Rossiyadan ancha oldin qo'shilgan mamlakatlar mutaxassislari ishlaydi; bundan tashqari, bu tashkilotning o'zi ham uning birinchi asoschilaridan bo'lgan davlatlar manfaatlari uchun yaratilgan. Ular Rossiya hukumati qo'ygan qadamlarni bajarmaslikdan manfaatdor. Shunday qilib, Rossiyada o'z ishlab chiqaruvchisini himoya qilish uchun hech qanday qonuniy vosita qolmadi. Rossiya tomoni JSTga a'zo bo'lish to'g'risidagi bitimni imzolab, mahalliy sanoatning qoldiqlariga zarba berdi. Mutaxassislarning fikricha, Rossiyaning JSTga a'zo bo'lishi oqibatlari yana ko'p yillar davomida o'z aksini topadi.

Rossiyalik mutaxassislarning bunday oqibatlar JSTga kirishdan ancha oldin Rossiyaning eng yaxshi iqtisodchilari tomonidan bashorat qilinganligini qat'iy ta'kidlaydilar. Ular Rossiyaning tashkilotga kirishiga ovoz bergan hukumat amaldorlarining qobiliyatsizligini ochiq e'lon qiladilar va shu bilan Rossiyaning yirik xom ashyo oligarxik kapitali, xalqaro moliyaviy chayqovchilar va transmilliy korporatsiyalar manfaatlarini himoya qiladilar. Mahalliy iqtisodiyotni neointustrializatsiya qilish, qo'mondonlik balandliklarini strategik milliyashtirish va ishlab chiqarish kapitali, mehnat va mulkni vertikal ravishda birlashtirish vazifalariga zarar etkazish.

Rossiyalik ekspertlarning ta'kidlashicha, bunday oqibatlar Rossiyaning eng yaxshi iqtisodchilari tomonidan JSTga kirishdan ancha oldin bashorat qilingan. Ular Rossiyaning tashkilotga kirishi uchun ovoz bergan hukumat amaldorlarining layoqatsizligini hamda ular shu orqali yirik rus oligarxik xomashyo kapitali, xalqaro moliyaviy chayqovchilar va transmilliy korporatsiyalar manfaatlarini himoya ochiqdan-ochiq muhokama etishgan. Bu esa o'z navbatida mahalliy iqtisodiyotni neoindustrialashtirishga, strategik maqsadlarga erishishga va ishlab chiqarish kapitali, mehnat va mulkning integratsiyalashuviga zarar yetkazish edi.

Shunday qilib, raqamlardagi aniq ko'rsatkichlarga yuzlanadigan bo'lsak. Mamlakatda ishlab chiqarish quvvatlarini texnik qayta jihozlash, mehnat va resurslarni tejaydigan texnologiyalarni joriy etish jarayonlarini jadallashtirish o'rniga investitsion inqiroz kuzatildi. 2013 yil yanvar-iyul oylarida aktivlar 0,7% ni tashkil etdi - bu 2009 yil inqirozining so'nggi oylaridan beri eng yomon qiymat edi). Ishlab chiqarishni texnik qayta jihozlash uchun samarali xorijiy investitsiyalar oqimi o'rniga xorijiy kreditlar va kreditlar oqimi kuzatildi (Rossiya tashqi qarzining hajmi 2012 yil yanvaridan 2013 yil iyuligacha 541,9 dan 703,8 milliard dollarga ko'tarildi va ulush xorijiy investitsiyalar oqimi tarkibida kreditlar va kreditlar hajmi 2000 yildagi 48 foizdan 2012 yilda 97,2 foizgacha oshdi. Bo'sh ish o'rinlariga yuqori malakali va yuqori mahsuldor ishchi kuchini jalb qilish o'rniga Markaziy va hatto Janubi-Sharqiy Osiyoning rivojlanmagan respublikalaridan yetarli malakaga ega bo'lmagan, arzon ishchi kuchining nazoratsiz oqimi kuzatildi, bu esa mehnat bozorining tanazzulga uchrashiga, ish haqining pasayishiga, Rossiya fuqarolarining lumpenizatsiyasi, jinoyatchilik va giyohvandlikning ko'payishi, kasalliklar (gepatit, OIV, sil va boshqalar), etnik-madaniy muvozanatning buzilishi, korrupsiya va iqtisodiy munosabatlarning kriminallashtirishining kuchayishi, shuningdek, etnik adovat va ijtimoiy norozilikning kuchayishini keltirib chiqardi. Sizning e'tiboringizni koreyalik iqtisodchi olim Chang Xa Junning tadqiqotiga qaratishni lozim deb bilamiz. Kitobining oxirida u Buyuk Britaniya va AQSH iqtisodiy rivojlanish davrida proteksionizm choralardan ancha samarali foydalangan, sanoat rivojlanishi davrida esa yangi sanoatlashgan mamlakatlar o'z iqtisodlarini xuddi shunday qo'llab-quvvatlagan, degan xulosaga keladi. Shuning uchun ham JST doirasida boy mamlakatlar korporatsiyalari iqtisodiy rivojlanish bahonasida kambag'al mamlakatlarni o'zlari harakat qilayotgan narsaga teskari yo'nalishda harakat qilishga ishontiradilar.

Boy davlatlar o'zlarining sanoatlashuvi davlat savdo, investitsiyalar, subsidiyalarni nazorat qilgan proteksionistik modelga muvofiq amalga oshirilganligini yashirishga harakat qiladilar. "Osiyo yo'lbarzlari" ning muvaffaqiyati, shuningdek, davlatning iqtisodiyotdagi kuchli rolga asoslangan, Xitoy, Singapur, Malayziyada yer islohotlari amalga oshirildi, savdo qat'iy tartibga solindi, sanoatning yangi tarmoqlarini xorijiy raqobatdan himoya qilish uchun yuqori

bojxona to'siqlari o'rnatildi, pul-kredit siyosati va kapital harakati qat'iy nazorat qilindi, davlatlar iqtisodiyotning ayrim tarmoqlariga investitsiyalarni subsidiyalashdi.

JSTga a'zo bo'lish ko'p tomonlama savdo tizimining to'liq a'zosi sifatida jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuv va respublika qonunchiligini zamonaviy xalqaro darajaga olib chiqish yo'lidagi uzviy qadamdir.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishining barcha mumkin bo'lgan oqibatlarini jiddiy tahlil qilish lozim. Bu ishga olimlar va mutaxassislarni jalb qilish, xuddi Rossiyada bo'lgani kabi, aholini JST bo'yicha muzokaralar jarayonining borishi va natijalari, biz duch kelishimiz mumkin bo'lgan muammolar haqida xabardor qilish zarur. Axir JST qoidalari har birimizga iste'molchi va ishlab chiqaruvchi, eksportchi va importchi sifatida bevosita ta'sir qiladi. Umuman olganda, JSTga a'zolik mahalliy korxonalarining raqobatbardoshligini oshirishga va aholining turmush darajasi sifatini oshirishga olib keladi deb taxmin qilish mumkin.

References:

1. http://scepsis.net/library/id_2546.Html
2. The official website of the World Trade Organization [Electronic resource]. – Access mode: – URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm (last accessed: 13.08.2015).
3. «Негативные последствия вступления в ВТО заметны и бесспорны»<http://wto-inform.ru/~E4AtU>
4. Жуковский В. "Последствия ВТО - кризис в промышленности, усиление деиндустриализации и раскручивание маховика инфляции".<http://wto-inform.ru/~3meMA>
5. Chang, Ha-Joon (Cambridge University, UK): Kicking Away the Ladder: How the Economic and Intellectual Histories of Capitalism Have Been Re-Written to Justify Neo-Liberal Capitalism, paecon.net/PAEtexts/Chang1.htm
6. Файзуллоев, Ш. Ж. (2021). CREATING A FAVORABLE LEGAL FRAMEWORK TO ATTRACT FOREIGN INVESTORS-A COMPARATIVE STUDY OF UZBEKISTAN, KAZAKHSTAN AND SOME DEVELOPED COUNTRIES. ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ, (SPECIAL 3).